

**EKOTURIZM VA AGROTURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA DAVLAT-XUSUSIY
SHERIKLIKNING O'RNI**

Suyunov Muhammad Alisherovich

Orient Finans Bank mutaxassisi.

suyunovmuhammadsma@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23052897>

Annotatsiya. Maqolada O'zbekistonda ekoturizm va agroturizmni rivojlantirishda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarining o'rni ilmiy adabiyotlar va me'yoriy hujjatlar tahlili asosida o'rganilgan. Ekoturizm va agroturizm loyihalarining o'ziga xos iqtisodiy xususiyatlari aniqlanib, ularga mos keluvchi davlat-xususiy sheriklik shakllari tizimlashtirilgan. Xorijiy tajriba va milliy qonunchilikni qiyosiy tahlil qilish asosida sheriklikni joriy etishga to'sqinlik qiluvchi omillar ochib berilgan hamda uning samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ekoturizm, agroturizm, qishloq turizmi, barqaror rivojlanish, muhofaza etiladigan tabiiy hududlar, mehmon uylari, turizm infratuzilmasi.

Аннотация. В статье на основе анализа научной литературы и нормативных документов исследуется роль механизмов государственно-частного партнерства в развитии экотуризма и агротуризма в Узбекистане. Выявлены специфические экономические особенности проектов в сфере экотуризма и агротуризма и систематизированы соответствующие им формы государственно-частного партнерства.

На основе сравнительного анализа зарубежного опыта и национального законодательства раскрыты факторы, препятствующие внедрению партнерства, и разработаны предложения по повышению его эффективности.

Ключевые слова: экотуризм, агротуризм, сельский туризм, устойчивое развитие, особо охраняемые природные территории, гостевые дома, туристская инфраструктура.

Abstract. Based on an analysis of scientific literature and regulatory documents, the article examines the role of public-private partnership mechanisms in the development of ecotourism and agritourism in Uzbekistan. The specific economic characteristics of ecotourism and agritourism projects are identified, and the corresponding forms of public-private partnership are systematized. Based on a comparative analysis of foreign experience and national legislation, the factors hindering the implementation of partnerships are revealed, and proposals for improving their effectiveness are developed.

Keywords: ecotourism, agritourism, rural tourism, sustainable development, protected natural areas, guest houses, tourism infrastructure.

KIRISH

So'nggi yillarda jahon turizm bozorida tabiat bilan bevosita aloqaga, ekologik toza muhitga va qishloq hayotining haqiqiy tajribasiga bo'lgan talab barqaror ravishda o'sib bormoqda.

Bu tendensiya an'anaviy shahar turizmi bilan bir qatorda ekoturizm va agroturizmni turizm iqtisodiyotining istiqbolli segmentlariga aylantirdi. O'zbekiston bu yo'nalishlarda katta tabiiy va ijtimoiy salohiyatga ega, chunki mamlakat hududida tog' va cho'l landshaftlari, milliy bog'lar va

qo'riqxonalar, shuningdek boy qishloq xo'jaligi an'analari va milliy mehmondo'stlik madaniyati saqlanib qolgan. "Turizm to'g'risida"gi Qonunda ekologik turizm va qishloq turizmi turizmning alohida turlari sifatida belgilanib, ularni rivojlantirish davlat siyosatining yo'nalishlaridan biri etib belgilangan [1].

"O'zbekiston 2030" strategiyasida esa turizmni hududlarda rivojlantirish, xorijiy turistlar oqimini ko'paytirish va turizmni iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlaridan biriga aylantirish maqsadlari qo'yilgan [2]. Shu bilan birga, ekoturizm va agroturizmning rivojlanishi, ayniqsa chekka hududlarda, yo'l, suv ta'minoti, energiya va aloqa kabi infratuzilmaning yetishmasligi, kichik tadbirkorlarning moliyaviy imkoniyatlari cheklanganligi hamda tabiiy resurslardan foydalanishning ekologik xavflari bilan cheklanmoqda. Bunday sharoitda davlat byudjeti imkoniyatlari va xususiy sektorning tadbirkorlik tashabbusini birlashtiruvchi davlat-xususiy sheriklik mexanizmi alohida ahamiyat kasb etadi. "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishi bu mexanizmni turizm sohasida qo'llash uchun huquqiy asos yaratdi [3].

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot jarayonida tizimli adabiyotlar tahlili, qiyosiy huquqiy va iqtisodiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish hamda me'yoriy hujjatlarning mazmuni tahlili usullaridan foydalanildi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Jahon turizm tashkiloti qishloq turizmi bo'yicha tavsiyalarida turizmni qishloq hududlarini rivojlantirishning samarali vositasiga aylantirish uchun davlat organlari, xususiy sektor va mahalliy hamjamiyatlar o'rtasida muvofiqlashtirilgan hamkorlik zarurligini ta'kidlaydi va bunda infratuzilma, raqamlashtirish, inson kapitali hamda moliyaviy vositalardan foydalanishni asosiy yo'nalishlar sifatida ko'rsatadi [4]. OECD tomonidan tayyorlangan turizm tendensiyalari va siyosati bo'yicha hisobotda turizm siyosatini amalga oshirishda davlat va biznes o'rtasidagi sheriklikning roli oshib borayotgani, ayniqsa barqaror va inklyuziv turizmni rivojlantirishda bunday hamkorlik muhim vosita ekani qayd etilgan [5].

P. Rosalina, K. Dupre va Y. Wang qishloq turizmiga oid tadqiqotlarning tizimli tahlilini o'tkazib, soha rivojiga to'sqinlik qiluvchi asosiy muammolar sifatida infratuzilmaning yetishmasligi, moliyalashtirish imkoniyatlarining cheklanganligi, boshqaruv salohiyatining pastligi va manfaatdor tomonlar o'rtasidagi muvofiqlashtirishning sustligini ajratib ko'rsatgan [6]. S. Phillip, C. Hunter va K. Blackstock agroturizmni tasniflash tipologiyasini ishlab chiqib, uning asosiy belgisi sifatida faoliyat ishlaydigan qishloq xo'jaligi korxonasi negizida amalga oshirilishini va turistning qishloq xo'jaligi faoliyati bilan bevosita aloqasi darajasini ko'rsatgan [7]. Bu yondashuv agroturizmni qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlarini an'anaviy qishloq xo'jaligini qo'llab-quvvatlash dasturlari bilan uyg'unlashtirish zarurligini anglatadi. M. Zapata va C. Hall mahalliy turizm sohasidagi davlat va xususiy sektor hamkorligini tahlil qilib, bunday sherikliklarning samaradorligi ularning qonuniyligi, ya'ni mahalliy hamjamiyat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi bilan uzviy bog'liq ekanini asoslab bergan [8].

Qiyosiy tahlil uchun Rossiya Federatsiyasining davlat-xususiy sheriklik to'g'risidagi Federal qonuni o'rganildi, unda sheriklik bitimlarining tuzilishi, tomonlar o'rtasida xavflarni taqsimlash va munitsipal darajadagi sheriklik shakllari batafsil tartibga solingan [9].

Shuningdek, Rossiya Federatsiyasida turizmni rivojlantirish strategiyasida ekologik va qishloq turizmini qo'llab-quvvatlash, turizm infratuzilmasini rivojlantirishda davlat va xususiy investitsiyalarni birlashtirish yondashuvlari ko'zda tutilgan [10]. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xorijiy tadqiqotlarda davlat-xususiy sheriklikning turizmdagi umumiy roli yetarlicha o'rganilgan bo'lsa-da, uning aynan ekoturizm va agroturizm kabi kichik hajmli va hududlarga tarqalgan loyihalarda qo'llanilishi hamda O'zbekistonning institutsional sharoitiga moslashtirilishi masalalari hali yetarli darajada tadqiq etilmagan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Adabiyotlar va me'yoriy hujjatlar tahlili ekoturizm va agroturizm loyihalarining davlat-xususiy sheriklik nuqtai nazaridan bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanini ko'rsatadi.

Birinchidan, bu loyihalarining aksariyati kichik hajmli bo'lib, mehmon uylari, fermer xo'jaliklari negizidagi agroturistik maskanlar va ekologik yo'laklar kabi obyektlardan iborat, shu sababli ular yirik investorlar uchun kam jozibador hisoblanadi. Ikkinchidan, ekoturizm obyektlari ko'pincha muhofaza etiladigan tabiiy hududlarda joylashgan bo'lib, ularda xo'jalik faoliyati qat'iy cheklanadi va atrof-muhitga ta'sirni nazorat qilish talab etiladi. Uchinchidan, bu yo'nalishlarda daromad mavsumiy xususiyatga ega va loyihalarining qoplanish muddati uzoq bo'ladi. Ushbu xususiyatlarni hisobga olgan holda, shaxsiy tahlilimizga ko'ra, ekoturizm va agroturizmga davlat-xususiy sheriklikning bir nechta shakli eng maqbul hisoblanadi.

Birinci shakl infratuzilma sherikligi bo'lib, unda davlat yo'l, energiya va suv ta'minoti kabi umumiy infratuzilmani moliyalashtiradi, xususiy sektor esa shu infratuzilma negizida turistik xizmatlarni tashkil etadi. Ikkinchi shakl muhofaza etiladigan tabiiy hududlarda turistik xizmatlarni ko'rsatish uchun konsessiya bo'lib, unda davlat yer va tabiiy resurslarga egalik huquqini saqlab qolgan holda xususiy sherikka belgilangan muddatga ekologik talablarga rioya etish sharti bilan xizmat ko'rsatish huquqini beradi. Uchinch shakl kichik loyihalarni birlashtirish modeli bo'lib, unda bir hududdagi ko'plab mehmon uylari va fermer xo'jaliklari yagona sheriklik dasturiga kiritiladi, bu esa tranzaksion xarajatlarni kamaytirib, loyihani investorlar va moliya institutlari uchun jozibador qiladi. To'rtinchi shakl marketing va kadrlar tayyorlash sohasidagi sheriklik bo'lib, unda davlat hududiy turistik brendni targ'ib qilish va o'qitish dasturlarini tashkil etsa, xususiy sektor xizmat sifati standartlarini joriy etadi.

Muhokama nuqtai nazaridan shuni ta'kidlash lozimki, milliy qonunchilikda davlat-xususiy sheriklik asosan yirik infratuzilma loyihalariga yo'naltirilgan bo'lib, loyihani tayyorlash, texnik-iqtisodiy asoslash va ekspertizadan o'tkazish tartib-taomillari kichik turistik loyihalar uchun ortiqcha murakkab va qimmat hisoblanadi [3]. Rossiya Federatsiyasi tajribasi munitsipal darajadagi sheriklik shakllarini alohida ajratib ko'rsatish mahalliy ahamiyatga ega loyihalarni amalga oshirishni osonlashtirishini ko'rsatadi [9]. Shu sababli O'zbekistonda ham hududiy hokimliklar darajasida kichik turistik loyihalar uchun soddalashtirilgan sheriklik tartibini joriy etish maqsadga muvofiq. Bundan tashqari, ekoturizmga sheriklikning asosiy xavfi tijorat manfaatlarining ekologik talablardan ustun kelishi bo'lib, bu tabiiy resurslarning degradatsiyasiga olib kelishi mumkin. Shu munosabat bilan sheriklik bitimlarida turistik yuklama chegaralari, ekologik monitoring majburiyatlari va ularni buzganlik uchun javobgarlik aniq belgilanishi lozim.

Nihoyat, xorijiy tadqiqotlar ko'rsatganidek, mahalliy hamjamiyatni qaror qabul qilish jarayoniga jalb qilmasdan tuzilgan sherikliklar ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga ega bo'lmaydi va uzoq muddatda samarasiz bo'lib qoladi [8], shuning uchun qishloq aholisi va fermer xo'jaliklari sheriklikning to'laqonli ishtirokchisiga aylanishi zarur [4; 6].

Shuningdek, ekoturizm va agroturizm sohasidagi davlat-xususiy sheriklikning samaradorligi ko'p jihatdan tomonlar o'rtasida xavflarning to'g'ri taqsimlanishiga bog'liq ekanini alohida ta'kidlash lozim. Tahlilimizga ko'ra, bu yo'nalishlarda xususiy sherik uchun eng katta xavflar talabning mavsumiy o'zgaruvchanligi, tabiiy ofatlar va iqlim o'zgarishi bilan bog'liq omillar hamda loyihaning uzoq qoplanish muddati hisoblanadi. Agar bu xavflarning barchasi to'liq xususiy sherik zimmasiga yuklansa, kichik va o'rta tadbirkorlar sheriklikda ishtirok etishdan voz kechadi, aksincha, ularning barchasi davlat zimmasiga olinsa, xususiy sektorning samarali ishlashga bo'lgan rag'bati pasayadi. Shu sababli muvozanatli yondashuv sifatida infratuzilma va tabiiy xavflar bilan bog'liq majburiyatlarni asosan davlat zimmasida qoldirish, xizmat ko'rsatish sifati va talabni shakllantirish bilan bog'liq xavflarni esa xususiy sherikka yuklash maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bu jarayonda kichik turistik loyihalar uchun kredit kafolat fondlari, imtiyozli "yashil" moliyalashtirish vositalari va mavsumiy daromad pasayishini qisman qoplovchi sug'urta mexanizmlari muhim rol o'ynashi mumkin.

XULOSA

O'tkazilgan nazariy tahlil natijalari davlat-xususiy sheriklik ekoturizm va agroturizmni rivojlantirishda infratuzilma yetishmasligi, moliyaviy resurslarning cheklanganligi va boshqaruv salohiyatining pastligi kabi asosiy muammolarni hal etishning samarali vositasi bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Biroq bu mexanizm samarali ishlashi uchun uni ekoturizm va agroturizm loyihalarining kichik hajmi, mavsumiyliги va ekologik sezgirligi kabi o'ziga xos xususiyatlariga moslashtirish zarur. O'zbekiston sharoitida sheriklik samaradorligini oshirish uchun hududiy darajada kichik turistik loyihalar uchun soddalashtirilgan davlat-xususiy sheriklik tartibini joriy etish, bir hududdagi kichik loyihalarni yagona sheriklik dasturiga birlashtirish, muhofaza etiladigan tabiiy hududlarda ekologik talablarni o'z ichiga olgan konsessiya modelini qo'llash, sheriklik bitimlarida turistik yuklama va ekologik monitoring majburiyatlarini aniq belgilash hamda mahalliy hamjamiyatni loyihalarni rejalashtirish va boshqarishga faol jalb etish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Turizm to'g'risida"gi Qonuni: 2019-yil 18 iyuldagi O'RQ-549-son. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. URL: <https://lex.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston 2030" strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni: 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. URL: <https://lex.uz>
3. O'zbekiston Respublikasining "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi Qonuni: 2019-yil 10-maydagi O'RQ-537-son. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. URL: <https://lex.uz>

4. UNWTO Recommendations on Tourism and Rural Development: A Guide to Making Tourism an Effective Tool for Rural Development. Madrid: World Tourism Organization, 2020.
5. OECD Tourism Trends and Policies 2020. Paris: OECD Publishing, 2020.
6. Rosalina P.D., Dupre K., Wang Y. Rural tourism: a systematic literature review on definitions and challenges // Journal of Hospitality and Tourism Management. 2021. Vol. 47. P. 134-149.
7. Phillip S., Hunter C., Blackstock K. A typology for defining agritourism // Tourism Management. 2010. Vol. 31, No. 6. P. 754-758.
8. Zapata M.J., Hall C.M. Public-private collaboration in the tourism sector: balancing legitimacy and effectiveness in local tourism partnerships. The Spanish case // Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events. 2012. Vol. 4, No. 1. P. 61-83.
9. Федеральный закон "О государственно-частном партнерстве, муниципально-частном партнерстве в Российской Федерации и внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации" от 13.07.2015 № 224-ФЗ. Доступ из СПС "КонсультантПлюс".
10. Стратегия развития туризма в Российской Федерации на период до 2035 года: утв. распоряжением Правительства Российской Федерации от 20.09.2019 № 2129-р. Доступ из СПС "КонсультантПлюс".